

Ми-образ, Ми-концепція), психологічний зв'язок, корпоративна (організаційна) солідарність. Так формується справжній командний, моральний дух, службовий (організаційний) патріотизм, корпоративна гордість і лояльність, відчуття спільної мети і загальної сили ("ми все зможемо, нам все до снаги").

Висновки. Таким чином, така детальна увага до змісту роботи відділів (відділень) по роботі з персоналом Державної прикордонної служби України була приділена тому, що ці структурні підрозділи (та їх прямиї і опосередкований вплив на персонал Державної прикордонної служби України) мають бути включені в перелік чинників моделі експліцитного професійного психологічного впливу прикордонного керівника на підлеглих. Корпоративна (організаційна) культура Державної прикордонної служби України також входить в опосередкований потенціал експліцитного професійного психологічного впливу керівника. Вона має пряме відношення до побудови концептуальної моделі експліцитного професійного психологічного впливу. Її теоретичне обґрунтування та практична апробація є перспективою подальших розвідок у цьому напрямку.

УДК 159. 942.5

В.О. Лефтеров, д-р психол. наук, проф.,
Г.С. Криворотко, здобувач

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПРИРОДИ ПЕРЕЖИВАННЯ САМОТНОСТІ

У статті наводиться методологічний аналіз попередніх досліджень феномену самотності та визначається психологічна природа й чинники переживання самотності.

Ключові слова: методологічний аналіз, психологічна природа, самотність, усамітнення, переживання, психічний стан.

В статті приводиться методологічний аналіз предыдущих исследований феномена одиночества и определяется психологическая природа и факторы переживания одиночества.

Ключевые слова: методологический анализ, психологическая природа, одиночество, уединение, переживания, психическое состояние.

The article provides a methodological analysis of previous studies of the phenomenon of loneliness and determined psychological nature and factors feelings of loneliness.

Keywords: methodological analysis, psychological nature, solitude, loneliness, feelings, mental condition.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток цивілізації майже не залишив безлюдних місць і непізнаних куточків земної кулі. В цих умовах люди приречені упродовж всього життя перебувати в людській спільноті, в системі численних соціальних стосунків і взаємодій. Проте, проблема самотності людини, у найрізноманітніших її проявах, була і залишається однією з невичерпних і дискусійних наукових площин. Це зумовлюється існуючими одночасно закономірностями і парадоксами людського буття, адже перебування серед людей, активне соціальне життя далеко не завжди допомагає людині уникнути самотності, або навпаки не може стояти на заваді її прагнення до самоти. Феномен самотності сьогодні виражається в багатоманітності своїх форм і проявів через низку екологічних, економічних, соціальних, політичних і культурних факторів, які продукують у людини соціальну, культурну, міжособистісну відчуженість, почуття покинутості та непотрібності. Разом із тим, переживання самотності має переважно психологічні механізми і природу, тому всебічний методологічний аналіз попереднього вивчення самотності в межах філософських, соціологічних, психологічних та інших вчень про людину, сприятиме більш глибокому психологічному дослідженню цього феномену.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема самотності на сучасному етапі більшою мірою досліджується в межах психологічного, філософського та соціологічного дискурсу. Плідними в цьому контексті

1. Сафін О.Д. Методологічні аспекти дослідження проблеми вдосконалення управлінської діяльності в особливих умовах: психолого-акмеологічний підхід // <http://vuzlib.com/content/view/full/1100/23/> 2. Пальчевський С. С. Акмеологія: навч. посібник для студ. вищ. навч. закл / С. С. Пальчевський. – К.: Кондор, 2008. – 398 с. 3. Щедровицкий Г.П. К характеристике категориальных определений деятельности // Проблема деятельности в советской психологии. Тезисы докладов к V Всесоюзному съезду общества психологов. – Т. I. – М., 1977. – С. 88. 4. Гумбольдт В. фон. Язык и философия культуры. – Пер. с нем. – М.: Прогресс, 1985. – 452 с. 5. Маркин В. Н. Человековедческий подход в акмеологии управления / В. Н. Маркин // Акмеология : научно-практический журнал / МААН, 2009, №3. – С. 22-25. 6. Стасюк Є. В. Організаційно-психологічні особливості професійної діяльності офіцерів-психологів органів охорони державного кордону: дис... канд. психол. наук: 19.00.09 / Стасюк Євген Вікторович; Національна академія держ. прикордонної служби України ім. Богдана Хмельницького. – Хмельницький, 2008. – 211 с. 7. 8. Щеголева Т. Л. Формування професійної культури майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі вивчення дисциплін гуманітарного циклу: дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Щеголева Тетяна Леонідівна; Національна академія держ. прикордонної служби України ім. Богдана Хмельницького. – Хмельницький, 2007. – 246 с. 9. Синицька О. І., Білецька О. О. Організаційна чи корпоративна культура: теоретичні підходи до тлумачення понять // http://mev-hnu.at.ua/load/miznarodna_naukovo_praktichna_internet_konferencija/5_mekhanizm_efektivnogo_upravlinnja_personalom_pidpriemstv_za_umov_suchasnogo_rozvitu_tku_rinku_praci/6-1-0-31. 10. Ронзіна М. Д. Корпоративна культура як предмет системного філософського дослідження // http://refs.co.ua/78521-Korporativnaya_kul_tura_kak_predmet_sistemnogo_filosofskogo_issledovaniya.html.

Надійшла до редколегії 24.09.12

є праці психологів О. Данчевої, С. Корчагіної, Ю. Кошелевої, А. Лібіної, М. Литвака, Р. Немова, Н. Покровсько-го Н. Самоукиної, Ю. Швалба та інших.

В одному з останніх російських психологічних досліджень самотності С. Бакалдин емпірично виявив чотири групи емоцій, пов'язаних із почуттям самотності: беззахисність і страх; зовнішнє відчуження; внутрішнє відчуження; туга по конкретній людині. Автором встановлено, що "самотні" респонденти при наявності почуття самотності гірше себе почувають і відчують більш погані настрої, а також що їх активність значно нижче, ніж у "несамотних" респондентів [1]. І. Слободчиков, здійснюючи фундаментальне (докторське) теоретико-експериментальне дослідження самотності особистості, визначає, що переживання самотності існує протягом усього життя людини і є сутнісною характеристикою особистості, що має власний зміст, структуру і закономірності розвитку. У підлітковому віці переживання самотності є суттєвою особливістю особистісного розвитку і пов'язано з розвитком самосвідомості, рефлексії, формування Я-концепції в цьому віці [2]. Т. Лапшина дослідила психологічні особливості і детермінанти, що зумовлюють особливості виникнення почуття самотності в осіб, що знаходяться в умовах групової (тюремної) ізоляції [3].

Питання виникнення та динаміки протікання почуття самотності у особистості останніми роками також вивчали й українські психологи. Так, Л. Варава на прикладі ВІЛ-інфікованих емпірично довела, що в стані соціа-

набагато раніше, ніж вичерпуються її фізичні сили. Причина передчасної загибелі – страх померти наодинці. Е. Фромм розглянув ряд соціальних потреб, що формують різке негативне ставлення особи до самотності. Це потреба в спілкуванні, зв'язках з людьми, потреба в самостверженні, прихильності, потреба мати самосвідомість, потреба в системі орієнтації і необхідність мати об'єкт поклоніння. Почуття самотності фрагментує особистість, розколює її на дискретні частини, що, на думку Е. Фромма, часто призводить до агресивності, насильства, тероризму, анархії [8].

В центрі феноменологічного підходу постає людина. Найбільш відомим прихильником феноменологічного напрямку є К. Роджерс, теорія якого заснована на "Я-концепції" особистості. К. Роджерс вважав, що суспільство змушує індивіда діяти відповідно до соціально визначених стандартів, обмежуючи волю його дій певними зразками. Це призводить до протиріччя між внутрішнім (істинним) "Я" індивіда і проявами "Я" у відносинах з іншими людьми. Згідно теорії К. Роджерса, впевненість у тому, що істинне "Я" індивіда відкинуто іншими, "тримає людей замкнутими у своїй самотності" [8].

В екзистенціальній психології, яка тісно пов'язана із екзистенціальною філософією, виділяють базовий конфлікт, обумовлений конфронтацією індивідуума з даностями існування. Під даностями існування тут розуміють певні кінцеві фактори, які є невід'ємною, неминучою складовою буття людини в світі. Самотність, ізоляція відноситься до таких даностей. Екзистенціалісти вважають, що люди споконвічно самотні: "Ніхто інший не може розділити з нами наші почуття і думки; роз'єднаність є сутнісний стан наших переживань" [8, с. 156].

Найвідоміший представник інтеракціоністського підходу до проблеми самотності Р. Вейс, пояснює самотність з двох причин. По-перше, самотність – це не лише функція чинника особистості або чинника ситуації. Самотність – продукт їх комбінованого (чи інтерактивного) впливу. По-друге, за поглядом Р. Вейса самотність в системі соціальних стосунків пов'язана із прихильністю, керівництвом й оцінкою. Така точка зору має на увазі, що самотність з'являється в результаті недостатності соціальної взаємодії індивіда, взаємодії, яка задовольняє основні соціальні запити особистості [8].

Серед тенденцій у сучасних дослідженнях самотності виділяють два типи: 1) позитивна самотність (самотність як усамітнення); 2) негативна самотність. Усамітнення, з погляду Ю. Швалб і О. Данчевої, дозволяє особистості зазирнути в найвіддаленіші і найпотаємніші куточки своєї душі, зробити критичний аналіз пройденого, подумати над теперішнім і відтворити тенденцію майбутнього; очистити свою душу від напливу незначного, другорядного, швидкоплинного, тобто поглянути на себе з різних боків, оцінити себе з позицій раціонального, впорядкувати свої емоції. Добровільна самота (усамітнення) бере свій початок від самотництва [13, с. 5]. Усамітнення (усамітненість), на думку С. Корчагіної, є єдиним варіантом суб'єктивно позитивного прояву самотності в житті [14].

Однією з умов позитивного прояву самотності в житті людини є вироблена нею самою (чи то здобута) стійкість, яка забезпечує збереження основних відносин індивіда з дійсністю, передбачаючи разом з тим існування моментів пластичності, гнучкості, варіативності. Якщо перша тенденція самотності (усамітнення, самота) – необхідна умова очищення і поглиблення спілкування, то друга тенденція – антагоніст цьому спілкуванню, його ворог. Негативна самотність може руйнувати людську особистість, бути тяжкою, безвихідною, жалючою.

Психологічна природа самотності полягає в тому, що вона сприймається як гостре суб'єктивне, індивідуальне і часто унікальне переживання. Хоча при всій унікальності даного переживання самотність має певні елементи, спільні для всіх її проявів. Однією з самих яскравих рис самотності є специфічне відчуття повного "занурення" в самого себе. Відчуття самотності не схоже на локальні переживання, воно цілісне, всеохоплююче. А. Баранова наводить визначення самотності як переживання, яке викликає комплексне і гостре відчуття, що виражає певну форму самопізнання, і показує розділення реальної структури відносин і зв'язків внутрішнього світу особистості [15].

На науковому і побутовому рівнях поширено розуміння самотності переважно як психічного стану. Реальні суб'єктивні стани самотності зазвичай супроводжують симптоми психічних розладів, які мають форму з явним негативним емоційним забарвленням, причому у різних людей афективні реакції на самотність різні. Одні скаржаться, наприклад, на відчуття печалі і пригніченості, другі говорять про те, що відчувають страх і тривогу, треті стверджують про гіркоту і гнів. Виділяють широкий спектр типових емоційних станів, які час від часу охоплюють хронічну, самотню людину, серед них: відчай, нудьга, нетерпіння, відчуття власної непривабливості, безпорадність, панічний страх, пригніченість, внутрішня спустошеність, відчуття власної недорозв'язаності, втрата надії, ізоляція, скованість, дратівливість, незахищеність, меланхолія, відчуженість.

В психологічних наукових дослідженнях йдеться також і про можливість визначення самотності і як переживання. У.А. Садлер і Т.Б. Джонсон вказують, що на протигагу стану ізоляції, який є об'єктивним, зовні обумовленим, самотність є суб'єктивним внутрішнім переживанням [8].

Загалом аналізуючи самотність як переживання ми дотримуємося фундаментальних положень культурно-історичної концепції Л. Виготського, в якій переживання приймається за "одиницю свідомості", а свідомість – це взаємодія реальних і ідеальних форм. На думку Л. Виготського переживання має біосоціальне орієнтування, воно є тим, що знаходиться між особистістю і середовищем і виявляє ставлення особистості до середовища. [16]. Отже самотність, як переживання, завжди має суб'єктивний характер і залежить від рівня усвідомлення і ставлення людини до себе і оточуючих.

Методологічний аналіз існуючих дефініцій і природи самотності свідчить про різні підходи зарубіжних і вітчизняних психологів до цього явища. Ці підходи переважно різняться за рядом ознак, основними з яких є: 1) розуміння самотності як об'єктивного стану (ситуації) ізолюваності або як психологічного стану, нерозривно пов'язаного з переживанням і не існуючого поза ним; 2) б) розуміння самотності як стану, що викликає виключно негативні переживання або емоційно нейтрального, здатного викликати переживання будь-якої модальності залежно від індивідуальних особливостей особистості.

У теоретичних припущеннях і емпіричних дослідженнях самотності виділяють широкий спектр різновидів і чинників самотності. Серед видів самотності визначають фактичну (фізичну) й опосередковану самотність (самотність серед людей). З точки зору поєднання теологічного, філософського і психологічного трактування природи самотності дослідники обґрунтовують космічну, культурну, соціальну і міжособистісну самотність. Відносно діапазону самотності розрізняють соціальну і емоційну ізоляцію. За ознакою тривалості визначають хронічну, ситуативну, скороминущу самотність. З огляду на механізми ідентифікації і відокрем-

лення під час становлення особистості, класифікують самотність як власне відчуження, дифузну і дисоціювану самотність.

До чинників самотності традиційно відносять суб'єктивні й об'єктивні, в тому числі особистісні, соціальні, економічні, політичні, середовищні, ситуативні, часові, інформаційні, екологічні, культурологічні, професійні та інші, що збільшують схильність людини до самотності. Серед психологічних детермінант самотності найбільш суттєвими є внутрішні психологічні властивості особистості, риси її характеру та певні психологічні стани, серед яких:

- невпевненість людини в собі;
- інтровертованість, надмірна зосередженість на своєму внутрішньому світі;
- замкненість, нелюдимість;
- сором'язливість, низька самооцінка;
- підвищена тривожність;
- емоційна нестабільність, фактори негативного стресу, депресії;
- ворожість, агресивність, конфліктність;
- ціннісносміслові й мотиваційні спрямованості;
- розузгодженість "Я-концепції" тощо.

Дослідники окремо виділяють соціально-психологічні чинники самотності, які також тісно пов'язані із власне психологічними, і відображають взаємозв'язок людини із соціальним середовищем. До соціально-психологічних чинників відносять:

- погану комунікабельність і комунікативну некомпетентність;
- низькі навички і вміння заводити і налагоджувати міжособистісні стосунки;
- зміни в структурі соціальних потреб (низький ступінь включення в соціальні контакти, обережність при встановленні соціальних контактів, тенденція до спілкування з невеликою кількістю людей, уникнення відповідальності за прийняття рішення в тій чи іншій міжособистісній ситуації тощо);
- "синдром стурбованості" і залежності від думки інших людей;
- неадекватний рівень домагань і ціннісні орієнтації;
- соціально-рольові дисфункції;
- труднощі у вирішенні проблем самореалізації;
- відсутність усіякої любовної прихильності тощо.

З нашого погляду, визначені психологічні й соціально-психологічні чинники й особливості самотності є як безпосередніми детермінантами, що спричиняють самотність людини, так і виступають характерними психологічними наслідками й новоутвореннями переживання людиною самотності, причому переживання самотності жінок і чоловіків має низку психологічних відмінностей.

Висновки. Підсумовуючи теоретико-методологічний аналіз психологічної природи феномену самотності, слід зазначити, що проблема самотності цікавить науковців з давніх часів людської цивілізації. Вважалось, що самотність на індивідуальному рівні існує як світ внутрішньої самосвідомості, на соціальному рівні самотність може розглядатися як індикатор стану суспільства. Серед причин і проявів переживання самотності, виділяють страх, страждання, самоту, відчуження, що сповнюють життя людини почуттям безвиході і порожнечі, і є свідченням світоглядної кризи людини. Самотність означає два стани: зовнішній і внутрішній, які тісно пов'язані між собою, але не тотожні.

Серед існуючих філософських та психологічних напрямів щодо вивчення проблеми самотності найзацікавленіше і конкретно підійшов екзистенціалізм. Проте, приймаючи положення про первинну самотність людей, його предвизначення розходяться в поглядях на те, як люди, будучи самотніми, можуть жити. Також, поши-

рення до розуміння самотності набули підходи зарубіжних авторів психоаналітичного, гуманістичного, когнітивного, феноменологічного, інтеракціоністського, соціологічного, інтимного й загальносистемного напрямків. Більшість дослідників традиційно розглядають самотність в контексті певних стосунків і у зв'язку з їх деформацією. Самотність вважають як негативним явищем, так і звертають увагу на її позитивні сторони.

Проведений аналіз різних підходів до обґрунтування психологічної природи самотності дозволив узагальнити низку найбільш типових психологічних визначень цього феномену, серед яких самотності це:

- комплексне явище, яке визначається як відчуття, що виражає певну форму самопізнання;
- психогенний чинник, що впливає на емоційний стан людини, яка знаходиться в умовах ізоляції від інших людей;
- психічний стан, що активує емоційне переживання процесу взаємодії між суб'єктом і життєвою ситуацією,
- причина, що викликає виникнення тих чи інших психічних станів;
- різновид порушення симетрії між організмом і середовищем, який спричиняє переживання різних психічних станів;
- суб'єктивне внутрішнє переживання усвідомлення ізоляваності і ставлення людини до себе і оточуючих;
- сутнісна особистісна характеристика, що є невід'ємною частиною психологічного розвитку особистості;
- суб'єктивний стан ізоляції, пов'язаний із почуттям незадоволеної потреби в спілкуванні, людській близькості;
- комплексний стан, що включає емоційні й раціональні компоненти;
- суб'єктивне віддзеркалення власного положення в системі соціальних і міжособистісних стосунків;
- результат незадовільної соціальної індивідуалізації людини, яка переважно сконцентрована на своєму внутрішньому особистісному просторі, має низьку самооцінку, зайву сором'язливість тощо.

Отже, самотність це складний багатовимірний феномен, пов'язаний із взаємодією і взаєминами людини з навколишньою природною і соціальною дійсністю, що призводить до виникнення різних психічних станів і переживань. Все вищевикладене виступає методологічним підґрунтям для подальшого аналізу психологічних детермінант самотності та дослідження психологічних особливостей переживання цього феномену різними категоріями людей в тому числі за професійними ознаками.

1. Бакалдин С.В. Одиночество и его связь с функциями "Я": автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / С. В. Бакалдин. – Краснодар, 2008. – 25 с.
2. Слободчиков И.М. Теоретико-экспериментальное исследование феномена одиночества личности : (на материале подросткового возраста) / И.М. Слободчиков: дисс... докт. психол. наук : 19.00.01. – М., 2006. – 330 с.
3. Лапшина Т.Ю. Психологические особенности переживания одиночества у лиц, находящихся в условиях групповой (торемной) изоляции / Т.Ю. Лапшина: дисс. канд. психол. наук: 19.00.06. – Ростов-на-Дону: Южный федеральный университет, 2007. – 181 с.
4. Варавя Л.А. Переживания личностно-психотического состояния в стадии социальной деривации / Л.А. Варавя: автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.01. – К.: Институт психологии им. Г.С. Костюка, 2009. – 21 с.
5. Сіляева В.І. Психологічне вивчення та корекція образу Я у самотніх жінок / В.І. Сіляева: автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.01. – Харків: Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна, 2004. – 24 с.
6. Лега В.П. История античной философии / В.П. Лега. – Изд. Православного Свято-Тихоновского Института, 1997 – 298 с.
7. Гаджикурбанов А.Г. Идея саморевосхождения в доктрине Плотина / А.Г. Гаджикурбанов // Этическая мысль. – Вып. 4. – М.: ИФ РАН, 2003. – С. 50-65.
8. Лабиринты одиночества: Пер. с англ. / Сост., общ. ред. Н.Е. Покровского. – М.: Прогресс, 1989. – 624 с.
9. Сартр Ж.-П. Экзистенциализм – это гуманизм / Ж.-П. Сартр // Сумерки богов. М.: Политиздат, 1989. С. 327.
10. Голота Б. М. Самотність у життєвому світі особистості: соціокультурний вимір / Б. М. Голота: автореф. дис... канд. філос. наук: 09.00.04. – Харків: Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна, 2004. – 20 с.
11. Пузанова Ж.В. Социологическое измерение одиночества / Ж.В. Пузанова: дисс... докт. социол. наук:

22.00.01. – М.: Российский университет дружбы народов, 2009. – 298 с.
 12. Перлман Д. Теоретические подходы к одиночеству / Д Перлман, Л. Пегаго // Лабиринты одиночества – М.: Прогресс, 1989. – С 152-168.
 13. Швалб, Ю.М. Одиночество: Соц.-психол. пробл.: научно-популярная литература / Ю.М. Швалб, О.В. Данчева. – К.: Україна, 1991. – 270 с.
 14. Корчагина С.Г. Генезис, виды и проявления одиночества

/ С.Г. Корчагина. – М., 2005, с. 51. Баранова А. Самотність / А. Баранова. – Журнал Дім і Сім'я 2/2012 (78). – Електронний ресурс: <http://dds.com.ua/index.php>. 16. Выготский, Л.С. Психология / Л.С. Выготский. – М.: ЭКСМО-Пресс, 2000. – 1008 с.

Надійшла до редколегії 20.09.12

УДК 159.9

С.Ю. Лебедева, канд. психол. наук, ст. наук. співроб.

СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД ЩОДО ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я РЯТУВАЛЬНИКІВ ТА ПСИХОЛОГІВ МНС УКРАЇНИ ПІСЛЯ УЧАСТІ У НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ РЕГІОНАЛЬНОГО ТА ДЕРЖАВНОГО РІВНЯ

У статті пропонується комплексний підхід до вирішення проблеми надання психологічної допомоги та реабілітації рятувальникам та психологам МНС України після ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій регіонального та державного рівня.

Ключові слова: надзвичайна ситуація, психологічна допомога, реабілітація.

В статье предлагается комплексный подход к решению проблемы оказания психологической помощи и реабилитации спасатели и психологи МЧС Украины после ликвидации последствий чрезвычайных ситуаций регионального и государственного уровня.

Ключевые слова: чрезвычайная ситуация, психологическая помощь, реабилитация.

The paper proposes an integrated approach to the provision of counseling and rehabilitation rescuers and psychologists of Ministry of Emergencies of Ukraine after an Emergency of regional or state level occurs.

Key words: emergency, psychological counseling, rehabilitation.

Постановка проблеми. На будь-яку надзвичайну ситуацію прибувають різні групи фахівців, особливо якщо це надзвичайна ситуація державного й регіонального рівнів. Під час проведення аварійно-рятувальних та відновлювальних робіт в осередку надзвичайної ситуації діяльність психологів МНС України та особливо рятувальників пов'язана з фізичними та нервово-емоційними навантаженнями, а також ускладнена впливом численних несприятливих і небезпечних факторів навколишнього середовища. Ці обставини істотно підвищують ймовірність розвитку негативних змін функціонального стану людини, що проявляються в зниженні рівня або зриві психічної й психофізіологічної адаптації. Останні неминуче проявляються в професійних помилках і зривах, порушенні соціальної адаптації, у психічних та психосоматичних розладах.

Існує велика кількість психологічних засобів відновлення організму після екстремальної ситуації, таких як м'язова терапія, нав'язаний сон зі збереженням словесного контакту, культуротерапія й арттерапія, аутогенне тренування та тренінги тощо. Але проведені дослідження відомих сучасних вчених вказують на те, що всі ці засоби не вирішують у повному обсязі цю проблему: фахівці-учасники ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій спостерігають у себе емоційні й поведінкові порушення, деякі зміни когнітивної функції, фізичне напруження, вегетативну дисфункцію. Усе це вказує на те, що потрібне інше рішення, яке б дало високий результат.

Під час нашої роботи у надзвичайних ситуаціях (вибухи на артилерійських складах на околиці селища Новобогданівка Мелітопольського району Запорізької області, катастрофа російського літака ТУ-154 на Донеччині, вибух побутового газу у житловому будинку (м. Дніпропетровськ), залізнична катастрофа цистерн із жовтим фосфором біля селища Ожидів Львівської області, аварія на шахті імені О. Засядька (м. Донецьк), вибухи на артилерійській базі Міноборони (м. Лозова, Харківської області), аварія на шахті "Новодзержинська" (м. Дзержинськ) та "ім. О. О. Сковчинського" (м. Донецьк), надзвичайна ситуація, що сталася на р. Десна (Чернігівська область) тощо) був проведений ретельний аналіз, який показав, що об'єктивно потребою у рятувальників та психологів МНС України, які брали участь у ліквідації надзвичайної ситуації, стає створення Національної системи психологічної допомо-

ги й реабілітації після впливу стрес-факторів. Це, у свою чергу, призводить до необхідності більш детального вивчення причин виникнення посттравматичного стресового розладу (ПТСР), назріває необхідність виділення та спеціального вивчення наслідків психічної травми техногенного і природного походження, співтравмованості членів родин осіб, що виконують свій професійний і службовий обов'язок в екстремальних умовах з ризиком для життя.

Дуже довго в нашому суспільстві й, відповідно, у психологічних колах проблеми корекції негативних психологічних наслідків подій, що травмують, не розглядалися як значимі. Мета багатьох досліджень, присвячених діяльності людини в екстремальній ситуації, була багато в чому утилітарна: вивчити умови та розробити рекомендації, що забезпечують нормальний рівень функціонування людини, як ланки єдиної системи, від якої залежить її ефективність. Що саме і як відбувається з людиною потім, після виконання завдання, не ставало предметом спеціального вивчення та практичного втілення в життя.

Соціальна потреба створення Всеукраїнської системи комплексної реабілітації фахівців-учасників ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій (державного й регіонального рівня) і співтравмованих членів їх родин полягає в тому, що на території України тривають надзвичайні ситуації (загальна кількість надзвичайних ситуацій в 2011 р. збільшилася порівняно з 2010 р.). Усе це вказує на те, що в Україні з кожним роком збільшується кількість людей, які надавали ту або іншу допомогу у вогнищі надзвичайної ситуації. Люди, що обрали своєю професією допомогу іншим не можуть допомогти самим собі, упоратися з тим вантажем негативних психоемоційних станів, які нагромадилися в них через саму специфіку їх професійної діяльності. Практично ніхто не замислюється над тем, скільки раз учасники ліквідації надзвичайних ситуацій змушують себе "ковтати власні сльози" від усього побаченого, скільки ночей після кожної надзвичайної ситуації вони не сплять, приховуючи свій дійсний стан від рідних та близьких.

Робота з учасниками ліквідації надзвичайних ситуацій регіонального та державного рівня вимагає створення єдиної системи соціальної, психологічної та медико-психологічної реабілітації в масштабах держави.

Критичне число наявності в суспільстві осіб, що брали участь у ліквідації наслідків надзвичайних ситуа-